

Viggo Sørensen:

Når jyder (undtagelsesvis) roste hinanden – og hvad de nu ellers brugte roseord om

Jeg viste (sammen med en kollega) for nogle år siden¹, hvordan man i det jyske bondesamfund var hurtig på aftrækkeren – og havde hele særtyper af sammensætninger til rådighed – når det gjaldt om at kritisere andre (ikke mindst tjenestefolk) for deres manglende omhu, dårlige vaner, sjuskede påklædning osv. Læseren kan have fået det indtryk, at datidens jyder aldrig talte godt om hinanden.

Det gjorde de naturligvis. Ikke så meget i daglig tiltale – hvorfor rose folk, bare fordi de opfører sig ordentligt? – men i omtale, dækkende det generelle indtryk af en person. I så fald tyede man til simple, betydningsmættede adjektiver: *hon æ en jöw* (= gæv) *pige*; *han hår åltijjer væt en skjön mand*; *det æ da en kjönne bette knæjt* (= knægt), *de hår*.

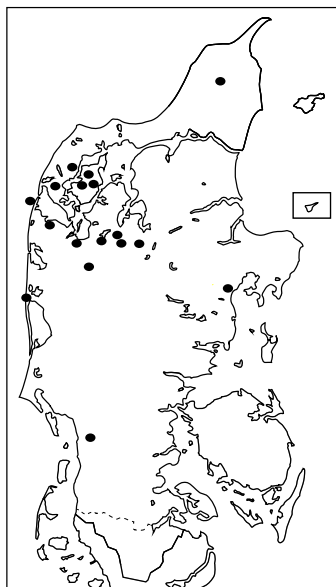
Hensigten med denne artikel er at vise, hvilke kvaliteter der gemte sig bag sådanne roseord – ofte ret forskellige fra, hvad en nutidig rigsdansktalende vil lægge i ordene, og undertiden pegende bagud i de pågældende ords historie. Jeg vil hér se på et par adjektiver, som i nutidsdansk mest bruges æstetisk, betegnende vekslende grader af skønhed *skøn*, *køn*, samt det forældede, men litterært velkendte *vakker*.

1. Skøn

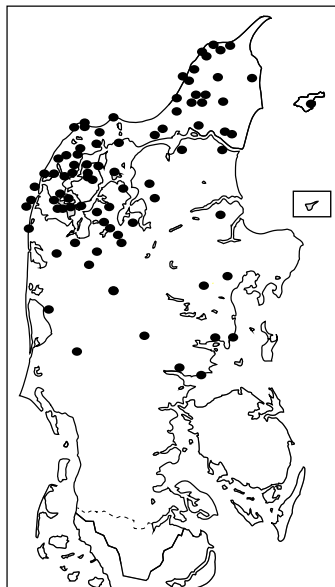
Ordet er indlånt fra nedertysk *schon(e)* til de skandinaviske sprog engang i den tidlige middelalder. Grundbetydningen formodes² at være noget i retning af ”synlig, iøjenfaldende, værd at se på” (jf. ordets slægtskab med tysk *schauen* og oldnordisk *skoða* = skue).

If. Den Danske Ordbog anvendes *skøn* nu mest om noget ”æstetisk tiltalende” (som ser godt ud, lyder godt, dufter godt osv.), desuden ironisk (*en skøn redelighed*) og som led i det faste udtryk *en skønne dag*. I klassisk jysk har ordet derimod haft en bredere vifte af betydninger – næsten uden æstetisk islæt. Jysk Ordbog har faktisk kun et dusin oplysninger om, at en person på grundlag af sit ydre (og da oftest sin påklædning) kaldes *skøn*, jf. kort 1. Det er gennemgående ældre kilder (fra før ca. 1870): *Skøn ... bruges altid paa Mors alene om stads og pynt i klæder; men aldrig om legemsskønhed*³; *Hun var så meget spedalsk skøn = så overordentlig pyntet*.⁴ Hovedparten af disse kilder er optegnet i sidste halvdel af 1800-tallet af K.J. Lyngby inden for et snævert nordvestjysk område (Thy-S, Mors, MVJy-M og -V, se kort 1).⁵

Langt de fleste jyske kilder (fra 1800-tallet og frem) viser *skøn* brugt i betydninger som ”rar, dejlig, herlig, hyggelig” – altså om noget eller nogen, der vækker ens fornøjelse og velbefindende. Det kan gå på en oplevelse (noget man har overværet eller deltaget i) eller på en genstand, jf. kort 2: *Høslæt ... sammen med høsten var den jo*

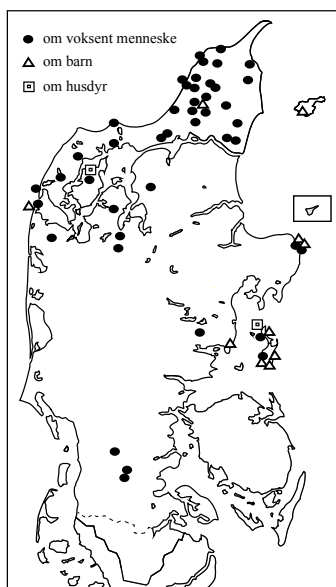
Kort 1. *skøn* = smuk, prægtig
(især om klædedragt)

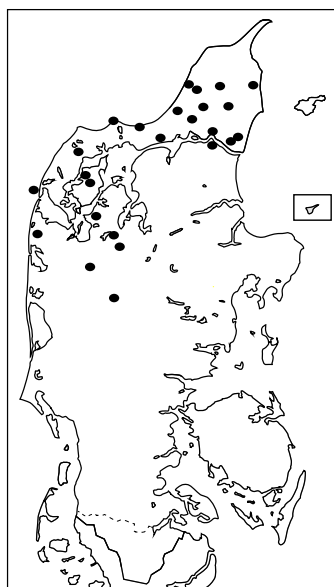
Kort 2. *skøn* = rar (etc.),
om ting el. oplevelse

det skønneste arbejde året rundt (med et anderledes fællesskab end i hverdagens arbejdsrutiner)⁶; *Det er ikke skønt for dem, der er på vandet i sådan noget vejr*⁷; *En skøn vogn* = rar vogn (ikke en smuk vogn).⁸ Ordet kan også være møntet på en voksen person, jf. kort 3: *Skjøn (om mænd og kvinder) = flink, venlig og omgængelig, som det er en glæde at være sammen med, og som har en sjælelig eller åndelig rigdom at dele ud af*⁹; *Vor nabokone, hun var altid så skøn med* (dvs. venlig overfor) *vi børn*¹⁰; *Han gjorde sig så skøn for mig* = søgte at indsmigre sig hos mig.¹¹ Brugt om et barn får *køn* betydningsnuancen ”artig, skikkelig”, og tilsvarende kan et husdyr være ”skikkelegt”, jf. atter kort 3: *Hun er sådan en skønne pige, både i skolen og hjemme* (= flink og dygtig)¹²; *Er du skønne? siges (i rettesættende) til små børn*.¹³ Som de sidste to eksempler viser, bruges ordet ofte i den forstærkende e-form *skønne*.

Skøn kan på jysk også bruges om ting eller oplevelser, der gør dagligdagen mere ”spændende, sjov, sær”: *når han kom hjem* (fra en tur til købstaden), *ville hans børn spørge, om han ikke havde en ting ”skønt”* (dvs. noget spændende, med hjem) *til dem*¹⁴; *Det er endda*

Kort 3. *skøn* = rar, flink, artig, skikkelig

Kort 4. *skøn* = spændende, sjov, sær

den skønneste (= morsomste, ejendommeligste) flaske, jeg har set et vend (dvs. længe)¹⁵; De kunne undertiden være noget skønne (= ”skæve”), når de kørte fra marked.¹⁶ Denne bibetydning af *skøn* har muligvis været et overgangsled mellem den gamle grundbetydning ”iøjnefaldende” og de ovennævnte jyske hovedbetydninger; i hvert fald er den registreret i stort set samme nordjyske område (jf. kort 4).

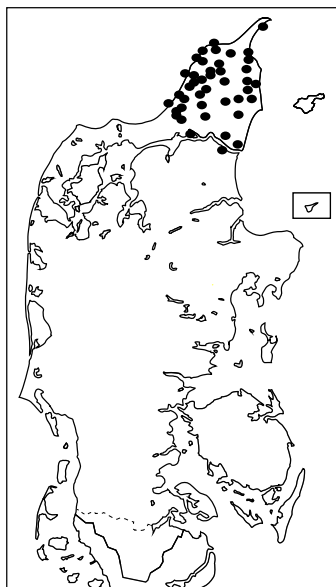
Også jyder har brugt udtrykket *en skønne dag*, ligesom *skøn* (oftest i formen *skønne*) flittigt har været ironisk anvendt, men sådanne rigssprogsnære betydninger vil jeg ikke komme ind på hverken hér eller i de følgende afsnit. En (dialektal) forstærkende anvendelse af *skøn* vil blive omtalt i afsnit 4.

2. *Køn*

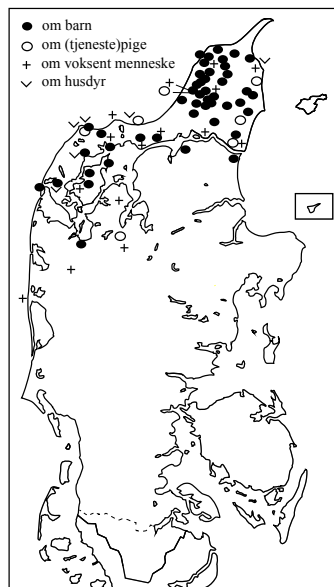
Dette adjektiv kendes allerede i oldnordisk (jf. vestnordisk *kænn*). Den æstetiske hovedbetydning i nutidsdansk, ”tiltalende, indtagende (at se på, lytte til)” ligger ganske langt fra ordets formodede grundbetydning: ”kyndig, erfaren” (med slægtskab til verbet *kunne*; jf. også engelsk *keen* = skarp, dygtig). Ligesom *skøn* er ordet i historiens løb skredet gennem en række betydninger, fx ”modig, dristig” i middelalderlig ridderlitteratur og kirkehistorie (tæt på hovedbetydningen i tysk *kühn* = dristig). Kun i nordisk har ordet (fra oplysningstiden og frem) primært fået æstetisk betydning, og først med romantikken bruges ordet fortrinsvis om unge mennesker (og efterhånden især unge piger).¹⁷

Hvornår *køn* har gjort sig gældende i jysk dialekt, kan vi ikke vide. Men hovedbetydningen i det meste af Vendsyssel, ”flittig, dygtig” (jf. kort 5), ligger klart nok i forlængelse af det gamle ”kyndig, erfaren” – blot overført til et landbosamfund, hvor faglig dygtighed og daglig flid tæller mere end individuel genialitet: *Det ord, der bruges mest for at rose en arbejder, er køn; det udtrykker både flid og vilje*¹⁸; *En køn mand er ... en mand, der arbejder søndag med ..., kniber (= sparer) på alle kanter og skaffer sig vinding på enhver måde, være sig tilladelig eller ej*¹⁹; *Vi var vitterligt kønne ... så det var kun tre år efter, så havde vi to gode køer hver*.²⁰

Stræbsomhed kan nemt gå ud over et menneskes empati; så det kan (med modstilling af adjektiverne *køn* og det ovenfor behandlede *skøn*) hedde om en mand: *Han er ikke skøn, men han er køn = han er en ubehagelig person, men han er stræbsom*.²¹ *Køn* viser ganske vist også

Kort 5. *skøn* = flittig, dygtig mv.

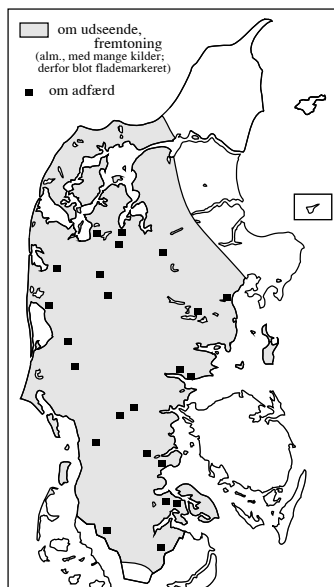
Kort 6. *skøn* = artig; flink; sød, rar

betydningsskred i empatisk retning, men da fortrinsvis brugt om børn og halvvoksne, når de opfører sig som forventet og gør, hvad der bliver sagt, dvs. er ”artige, lydige, flinke”: *Når min mormor ... vedr. et spædbarn spurgte: er hun køn?*”, så var meningen: *sover hun godt om natten, og er hun stille og rolig om dagen uden at hyle og skrike i tide og utide?*²²; *Vil du nu være køn! siges irettesættende til et uartigt barn*²³; *Bitte Jens skal have klask i måsen for at blive køn*²⁴; *Det er sådan nogle kønne børn til at hjælpe deres forældre*.²⁵ Igen er hovedområdet Vendsyssel, jf. kort 6. Her spænder ordet altså vidt i betydning: *Køn betyder flittig, når man bruger det om voksne, men artig, hvis man bruger det om børn*.²⁶ Og brugt om en (halvvoksen) tjenestepige oversætter kilderne det normalt ”flink, dygtig, rar”: *Siger man ... en køn pige, så betyder det på hanningens sprog ... at hun er flink og let at omgås*.²⁷

Sjældnere bruges *køn* om et husdyr, der trives eller er nemt at omgås: *En gris er køn, når den æder godt, til den skal slagtes*²⁸; *Om hest: den er køn (= from), så behøver vi jo ikke være ræd for den ... den er tålig (= skikkelig) at køre med*.²⁹ Eller ordet kan bruges om

en voksen person, men da oftest i en kontekst, hvor man fristes til at oversætte det ”rar, kær” – som når en moder roser sønnen for at være *rigtig køn til at skrive* (hjem)³⁰, når en gammel kone kalder sin mand *min bitte kønne mand*³¹, eller når et sognebarn (i starten af 1800-t.) bønfaller præsten med ordene *Provsten... bitte kønne provsten!*, idet *Bitte kønne N.N. er en jævnlig talebrug til den, man indstændig vil anmode om noget*³². En høflig invitation kan lyde: *åh, vær nu så kønne at spise!*³³ Det er i denne betydning, ordet modstilles *skøn* (= smukt klædt) i talemåden *Dem der altid er skønne, de er aldrig kønne* (dvs. fine folk er aldrig rare).³⁴ Også disse anvendelser af *køn* fremgår af kort 6.

I hovedparten af Jylland har *køn* hovedbetydningen ”pæn, nydelig”, enten i udseende (”som tager sig præsenterabelt ud”) eller i adfærd (”som sig hør og bør”), jf. kort 7. Som antydning i de parentetiske oversættelser er der ikke tale om en (rent) æstetisk vurdering; snarere lægger den talende vægt på, at alt er i skønneste orden, så det vækker umiddelbar tilfredshed: *Silketørklæde om halsen brugtes, når de* (dvs. pigerne) *skulle være kønne*³⁵; *Før havde vi* (om vinteren) *spist ... tørrede fisk; de smagte godt med en køn sovs til!*³⁶; *Så talte han da så kønt ved begravelsen*³⁷; *Det var al-kønt af dig* (= virkelig pænt gjort af dig).³⁸ En række faste betegnelser baserer sig på disse mest udbredte betydninger af

Kort 7. *køn* = pæn, nydelig;
som sig hør og bør

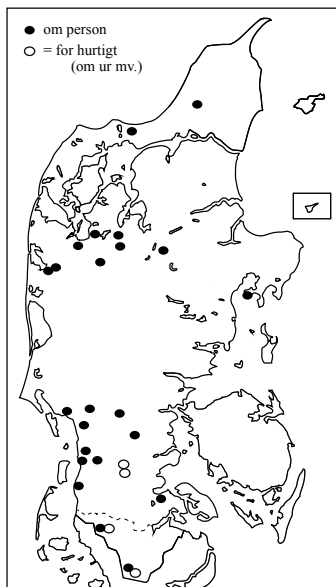
køn: *den kønne stue* el. *det kønne dørn*s (om den pænere opholdsstue, gårdejere efterhånden fik råd til at indrette adskilt fra folkestuen), *den kønne dør* (om den pænere indgangsdør, man fik indrettet til finere besøgende), *den kønne hånd* (om den ”rigtige” højrehånd, børn blev instrueret i at hilse med).

Om forstærkende brug af *køn* se afsnit 4.

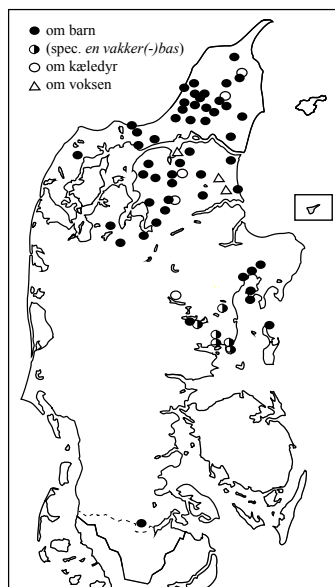
3. *Vakker*

Ordet er forældet i nutidsdansk; kun i bevidst imitation af romantikkens sprogbrug ses det brugt og da i betydningen ”skøn”. Også for dette ord synes den æstetiske betydning dog sent udviklet (i rigsdansk formentlig indlånt fra svensk-norsk i 1700-tallet).³⁹ Ordets oprindelige betydning er snarest ”vågen, årvågen” (vestnordisk *vakr*, beslægtet med *vaka* = våge), og herfra er knopskudt andre rosende betydninger.⁴⁰

Kendt fra ældre dansk og stadig bevaret i Holstebro- og Esbjerg-Ribe-egnens dialekt er betydningen ”hurtig, rask, kvik, dygtig” (især anvendt om et ungt menneske), jf. kort 8: *Hendes datter, Marie, var så ferm og så vakker... de* (dvs. mor og datter) *var over deres ting både ude og inde*⁴¹; *Vi har fået os en vakker knægt* (som tjenestedreng) *i sommer*⁴²; *Kærvene* (af høstet og tørret korn) *kyles med et let lille kast, og høstriven går så vakkert og smidigt*⁴³; *God aften og Guds fred, alle I vakre kongens karle* (hilsen til soldater netop hjemvendt fra krigen i 1864).⁴⁴ I Sønderjylland og Sydslesvig kan noget dog gå *for vakkert* (= for hurtigt) og fortjener ikke længere ros: *Uret går for vakkert; hun synger vakkert = for hurtigt*.⁴⁵

Kort 8. *vakker* = hurtig, rask, kvik, dygtig

Kort 9. *vakker* = sød, artig; rar

Brugt om et barn har *vakker* i det nordligste Østjylland og på Århus-egnen fået betydningen ”flink, sød, artig” (jf. kort 9): *I er et par vakre børn (= flinke, lydige)*⁴⁶; *Ikke slå mor!* (for) *så er du ikke vakker!*⁴⁷ Syd for Aarhus forekommer denne betydning dog kun i forbindelsen/sammensætningen *en vakker(-)bas*: *Du er en vakker bas! Det blev jeg ofte kaldt som barn, når jeg løb rundt med slagtemad (= overskud fra en hjemmeslagtning) til de gamle (blandt naboerne).*⁴⁸ Som kortet viser, kan også kæledyr kaldes *vakre*; undtagelsesvis kan sågar voksne, men da i betydningsnuancen ”rar, venlig”: *Vi havde et par vakre gammelfolk (nemlig konens forældre); de hjalp os med alting, så godt og så længe de kunne.*⁴⁹

Om forstærkende anvendelse af *vakker* se afsnit 4.

4. Forstærkende *skøn, køn, vakker*

Som antydnet i afsnit 1-3 kan disse ord også anvendes på en helt anden måde, nemlig rent forstærkende, i betydninger som ”stor”, ”megen”, ”lang” etc. (når knyttet til et substantiv), ”gevaldig”, ”ret så” etc. (når knyttet til et adjektiv, et verbum el. adverbium).

Det gælder navnlig *køn*, der ses optegnet således i en lille snes (fortrinsvis ældre) kilder: *Det er en køn tag* (= en rum tid) ... *siden jeg så ham*⁵⁰; *Det var kønt lyst* (i måneskinnet) ... *så man kunne se lige så godt som ved dag*⁵¹; *I må love, I vil låne mig en hånd og kønt liste kumpen til skred* (= effektivt få smidt fyren ud).⁵²

Knap så fremtrædende er denne brug af *skøn* (oftest i formen *skønne*): *Det var en skønne hoben* (= stor mængde)⁵³; *Han er endda et skønne korn* (= en hel del) *ældre*⁵⁴; *Skjønne tit = mange gange* (egl.: meget tit)⁵⁵; *Han vil skønt le, når han hører det = han vil rigtignok le.*⁵⁶ Adjektivisk brug er registreret i 5 kilder fra Østjy-S og ØSønJy, adverbial i 6 kilder fra Østjy-N, endelig begge typer fra Holmsland (Røjkjær.Opt.); hovedparten fra før 1870. Jf. kort 10 (på s. 52)

Hvad *vakker* angår, ses det kun anvendt forstærkende i nogle få ældre kilder syd for rigsgrænsen: *Hun har jo samlet vakkert* (= temmelig mange) *penge ved det* (nemlig ved at ”tolde” for meget mel i møllen)⁵⁷; *Men det skilte jo vakkert i* (= var jo helt udelukket), *at han måtte det* (dvs. at han som tigger kunne tillades plads ved bordet).⁵⁸

Den forstærkende brug af *skøn, køn, vakker* minder stærkt om den ironiske brug af disse ord (også på rigsdansk): *en skøn redelighed*,

en køn kop te. I begge tilfælde udtrykker man jo noget fordækt: med ironien leveres en kritik eller latterliggørelse bag om ryggen på ofret; med den forstærkende brug underspilles eller jovialiseres en holdning (hvad enten denne så er den talendes egen, eller den bare citeres). I ovennævnte eksempel med møllerkonen er fortælleren sikkert oprigtigt forarget (og måske lidt misundelig) over hendes urelle fortjeneste; men det siges ikke rent ud – ligeså lidt, som vi gør det på rigsdansk, når vi kalder hendes fortjeneste *god*!

Jeg har i en anden sammenhæng (vedrørende talemåder⁵⁹) peget på ironi og underdrivelse som et fremtrædende træk ved de gamle landboers sprogbrug. Forståeligt nok, for folk levede jo dengang det meste af tilværelsen inden for de samme snævre rammer, med de samme arbejdsfæller og de samme naboer. Åbenlys kritik eller latterliggørelse kunne alt for let udfordre den etablerede sociale orden, den ”gode stemning”.

6. Et samfund til forskel

Men hvad så med de andre, trods alt mere markante forskelle på, hvad *skøn*, *køn*, *vakker* betyder på nutidigt rigsdansk og (if. afsnit 1-3) betød på jysk – eller i hvert fald i nogle nord- og midtjyske⁶⁰ dialekter?

Medens ordene på rigsdansk først og fremmest betegner grader på en æstetisk skala, synes de i ældre jysk at være havnet i en større gruppe af mere bredspektrede roseord (der også omfatter gammelnordiske adjektiver som *gæv*, *knøv* og adjektiver importeret fra nedertysk som *net*, *glant*). Jævne jyder har åbenbart været mindre tilbøjelige til sprogligt at udskille det synsmæssigt (æstetisk) skønne fra, hvad der i andre (sociale) henseender vakte glæde: gode vejrforhold, gode arbejdsredskaber, vellykket drift (jf. kort 2), folks flid og dygtighed (jf. kort 5 og 8), gode (måske endda rare) fæller og naboer (jf. kort 3, 6 og 9), omgængelighed hos børn og husdyr (samme kort) – og så naturligvis også den sjældne oplevelse af noget mærkværdigt og spændende (jf. kort 4).

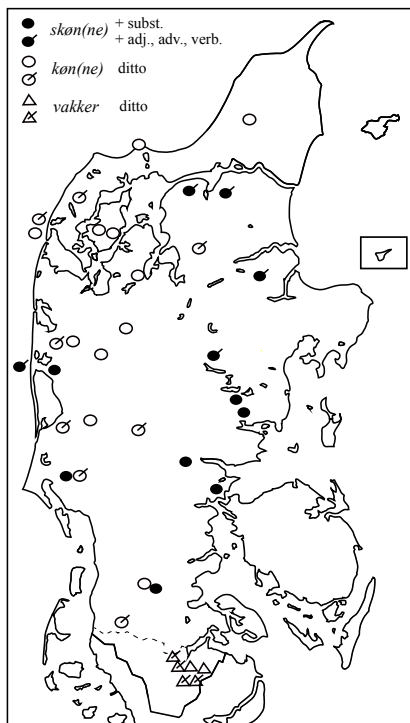
Peter Skautrup har gjort den samme iagttagelse: *Bondens æstetiske vurdering har i al fald tidligere været meget begrænset (og har) næppe altid umiddelbart og alene været knyttet til en skønhedsnydelse. Ord som køn og grim kan nok anvendes rent æstetisk som udtryk for skønhed eller mangel på skønhed, men oftest vil såvel disse som andre vurderende adjektiver lade*

vurderingen bero på andre værdier som fx fænomenets værdi mht. brugen, holdbarheden, hensigtsmæssigheden, gavnligheden (for en selv) olgn. Når Thøger Larsens "Kræ Tammesen i morgenstemning" begynder "Hvor morgnerne endda er skønne om sommeren", er det ikke en ren skønhedsfølelse, som her kommer til udtryk, men sikkert i lige så høj grad ejerglæden, der vejer til, bevidstheden om alt "det, der er mit til hobe".⁶¹

Når rigssprogets betydninger af *skøn*, *køn*, *vakker* er anderledes specialiserede (i æstetisk retning), hænger det formentlig sammen med, at rigssproget (helt fra dets fødsel i slutningen af 1600-t.) blev udviklet i hovedstadens og de store købstæders borgerskab, hvis livsopfattelse, livsstil og sprogbrug i høj grad var påvirket

af europæisk (især tysk og fransk) finkultur. I kraft af økonomisk styrke og uddannelsesmæssig bredde havde man i denne overklasse mulighed for (blandt meget andet) at opdyrke rent æstetiske normer (i kunst, i klædedragt, i omgangstone osv.), hvilket krævede ny rosende adjektiver (*charmant* etc.) og/eller ny betydningsnuancer af velkendte ord som *skøn* etc. I de jyske dialekter dukker disse nuancer først op i takt med at købstadskulturen smittede af på den gamle landbokultur.⁶²

Niels Hausgaard har kaldt vore dialekter "et samfunds lyd".⁶⁶ Hans poetiske formulering kan generaliseres derhen, at enhver sprogvariant er lyden (eller mindre poetisk: aftrykket) af et bestemt samfund (eller miljø). Og ved "lyd" skal da ikke blot forstås lydsiden af sproget, men i lige så høj grad forståelsesstrukturen på sprogets indholdsside. Denne erkendelse ligger bag begge Peter

Kort 10. *skøn(t)* = stor, lang; meget, ret så

Skautrups hovedværker: hans vestjyske dialektmonografi og hans version af dansk sproghistorie.⁶⁴ Et sprog er så at sige aftrykket af det underliggende samfund og kan derfor give os indblik i dette samfunds struktur og tankeverden – selv længe efter at dette sprog ikke tales længere, blot kilderne er bevaret.

De betydningsforskelle på *skøn*, *køn*, *vakker* i rigssproget og nogle jyske folkesprog, som blev registreret i afsnit 1-3, er ment som et (rigtignok ganske beskedent) bidrag til kontrastering af de to underliggende samfund.

Noter og litteratur

Alle citater (efter indledningens) er for læselighedens skyld skønsomt omsat til rigsdansk, da særjysk udtale og syntaks ikke spiller nogen rolle i den aktuelle (semantiske) sammenhæng. Kildeforkortelserne ndf. er de samme som i jyskordbog.dk

1) Ord&Sag 2005:20-40, Ord&Sag 2006:38-54. – 2) Grimm.IX:1465. – 3) Molb:491 (pgrla. Schade:134). – 4) VandfuldH, Hards (Bolsen.1829). – 5) Hertil kommer naturligvis yngre kilder, som har indlånt rigsdansk *skøn*. Jeg ser hér og i det følgende bort fra sådanne yngre lån fra rigsdansk. – 6) NPBjerreg.ÅOmmers:55. – 7) Skautrup.H.I:92. – 8) °Tolstrup. – 9) Vends (Lyngby.Opt.). – 10) BørglumH, Vends. – 11) AEsp.VO. – 12) °Gosmer. – 13) NSamsø (opt. i 1850'erne). – 14) Han (Krist.DS.I:174). – 15) °Hellum. – 16) Kvolsgaard.L:39. – 17) SAOB.XV.K3804, Grimm.V:2574, Kalkar.II:712, ODS.XII:62.) – 18) VennebjergH, Vends (opt. ca. 1930). – 19) Vends (JySaml.1Rk.II:80). – 20) CJRLund.TN:8. – 21) HornsH, Vends (opt. ca. 1880). – 22) VHanH, Han (opt. 1967). – 23) °Agger. – 24) BørglumH, Vends (opt. 1967). – 25) BørglumH, Vends (opt. 1945). – 26) VennebjergH, Vends (opt. ca. 1930). – 27) AarbThisted.1951:206; om *pigens* indplacering i gård-”familien”, se Ord&Sag.35:56ff. – 28) HornsH, Vends (opt. ca. 1880). – 29) °Ræhr. – 30) AVestergaard.ESt:10. – 31) Thise.DP:44. – 32) Schade:51+32. – 33) Mors (F.III:1139); opfordringen ender i øvrigt som en vits, idet værtinden fortsætter: ... *også den bitte fremmede dreng* (som lige er trådt ind ad døren). – 34) Schade:134. – 35) °Vodder. – 36) Sild (VSønJy). – 37) Bjerre. – 38) °Vroue. – 39) Skautrup.DSH.III:159. – 40) Grimm.XXVII:217ff., Kalkar.IV:721f., ODS.XXVI:268ff., Skautrup.DSH.III:159. – 41) Løvig.K:161. – 42) SVJy (opt. 1956). – 43) SStef.JA:51. – 44) Ommers (Jylland.1891:211). – 45) ØSønJy (KAagaard.1809). – 46) BørglumH, Vends (opt. 1946). – 47) AEsp.VO. – 48) °Hundslund. – 49) HimmerlKjær.1918:113. – 50) Mors (Schade.ca.1820). – 51) Krist.DS.V:585. – 52) Noe-Nygaard.J:77. – 53) Holmsland (Røjkjær.Opt.). – 54) Staun.UD:158. – 55) Ommers (opt. ca. 1960). – 56) AEsp.

VO. – 57) Hagerup.Angel:169. – 58) JMads.Hanved:59. – 59) FestskrArboe:189ff. – 60) Når de syd- og sønderjyske dialekter har spillet så tilbagetrukken en rolle her i artiklen, skyldes det formentlig, at ord som *skøn* og *køn* hernede er blevet trængt af synonymgloser sydfra. Det nedertyske *pæn* har langthen fortrængt *køn* (fx i forb. *den pæne stue* etc.); det umådelig bredspektrede *glant* er i Sønderjylland blevet den helt dominerende betegnelse for, at nogen eller noget føles rar(t). – 61) Skautrup.H.II:121; citaterne er omsat til rigsdansk. – 62) Inge Lise Pedersen: 500 års landbohistorie spejlet i talesproget. Landbohistorisk Tidsskrift 2009:2. – 63) Kritik 1981:56 ff. – 64) Skautrup.H. hhv. Skautrup.DSH. i JOs kildefortegnelse.

Viggo Sørensen:

Afsluttende om *lade*

I sidste årgang af *Ord & Sag* argumenterede jeg for at opdele verbalbetydningerne af *lade* på en række homonymer (*lade*² - *lade*⁷).

Under selve redaktionsarbejdet (i januar 2020) viste det sig praktisk at udskille yderligere to homonymer: Et nyt homonym for betydningerne ”efterlade, miste” (og overført: ”afholde sig fra”), der ellers stort set er opgivet i jysk – bortset fra forbindelsen *lade* ’være med, hvor verbet (funktionelt og via sit tryktab) helt har sluttet sig til forbindelser som *lade* (nogen) *rejse/komme*, *lade sig* (noget) *sige* etc. (dvs. *lade*⁵, *Ord & Sag* 2019:59f.). Og et nyt homonym for betydningen ”falbyde (til en nævnt pris)”, som er rent sønderjysk (og nok et lån fra nedertysk), og som i udtale og bøjning adskiller sig markant fra resten af det planlagte (stort set nørrejyske) *lade*³ (”overlade, række” mv.).

Som det fremgår af www.jyskordbog.dk, er homonymsamlingen *lade* (inkl. det substantiviske *lade*¹) dermed blevet en nihovedet hydra, et af ordbogens største homonymkomplekser (på højde med *bede*).

Redaktionsarbejdet har også medført en omnummerering af de verbale *lade*-homonymer, så dem med sikker etymologisk tilknytning til vestnordisk *lāta* bringes samlet først (*lade*² - *lade*⁵), dernæst de to etymologisk tilknyttede vestnordisk *ljá* hhv. *hlaða* (*lade*⁶ - *lade*⁷), og sluttelig homonymer indlånt fra nedertysk (evt. via rigsdansk) (*lade*⁸ - *lade*⁹). Endelig er der inden for flere af homonymerne foretaget en finere betydningsopdeling end antydnet i *Ord & Sag* 2019:55.